

Epítesis consonàntiques fonètiques i morfològiques¹

Maria-Rosa Lloret

mrosa.lloret@ub.edu

Universitat de Barcelona

1. Introducció

L'epítesi consonàntica (això és, l'addició de segments consonàntics a final de mot) és un fenomen esporàdic en català, com en les pronúncies [márt] o [márk] de *mar* o [ápit] d'*api*. És, tanmateix, present en tots els dialectes en major o menor mesura, especialment si hi comptem els casos d'addició de consonant o semivocal en les primeres persones del singular del present d'indicatiu, com en *parlo* [párlut] o [párluk] del gironí i en *cre*[j] (de *crear*) o *tatu*[w] (de *tatuar*) del balear. L'objectiu d'aquest treball és explorar els factors que afavoreixen l'epítesi consonàntica a final de mot, malgrat les contradiccions que implica d'acord amb les tendències fonològiques atribuïdes universalment a aquesta posició. Distingirem les epítesis fonètiques de les morfològiques: per a les primeres, la justificació del reforçament és de base eminentment articulatòria, acústica o perceptiva; per a les segones, en canvi, cal buscar la motivació principal en el sobremarcatge morfològic i els efectes paradigmàtics. En ambdós casos, la preferència dels mots a acabar en consonant hi juga un paper determinant.

2. Escales de prominència i tendències fonològiques

És ben conegut que les síl·labes presenten relacions de prominència entre elles per qüestions accentuals, que s'adiuen amb les característiques fonètiques de timbre, intensitat, durada i altura tonal. Aquest tipus de relacions s'han formalitzat en jerarquies de prominència com la de (1) ('>' indica 'és més prominent que'; Prince i Smolensky 1993/2004).

¹ La investigació forma part del projecte PID2020-113971GB-C21 (<https://stel.ub.edu/gevad/>), finançat per l'Agència Estatal d'Investigació (MCIN/10.13039/501100011033) del Govern d'Espanya. Agraïco a Jesús Jiménez els comentaris que em va fer al primer esborrany de l'article.

- (1) Jerarquia de prominència mètrica (Kaplan 2015: 1251):
Accent primari > Accent secundari > Sí·labes àtones

El grau de prominència dels constituents és important perquè, segons la seva naturalesa, atrauen una sèrie de fenòmens o uns altres. Així, les posicions més prominents normalment presenten efectes de preservació dels elements (és a dir, de fidelitat a les característiques dels inputs inicials), són els desencadenants dels canvis, afavoreixen fenòmens d'enfortiment i acullen segments més sonants o perceptibles, d'acord amb l'escala de (2) ('>' indica 'és més sonant que'). Per contra, les posicions menys prominents es veuen sovint modificades perquè són les receptores dels canvis, acullen segments menys sonants i poden patir fenòmens d'afebliment fins a arribar a l'elisió.

- (2) Jerarquia de sonicitat (Parker 2011: 1177):
Vocal > Semivocal > Bategant > Lateral > Vibrant > Nasal > Fricativa > Oclusiva

Estudis més recents han posat en relleu que les posicions que ocupen els segments dins les sí·labes (veg. (3)) i les que ocupen les sí·labes dins el mot (veg. (4)) també afavoreixen o eviten uns determinats correlats fonològics en virtut de les relacions de prominència que s'hi estableixen.

- (3) Jerarquia de prominència prosòdica (Prince i Smolensky 1993/2004: 153):
Nucli sil·làbic > Marge sil·làbic (Obertura > Coda)

- (4) Jerarquia de prominència seqüencial (Kaplan 2015: 1250):
Sí·laba inicial > Sí·laba final > Sí·laba medial

En aquest escenari, la sí·laba final de mot presenta una singularitat destacada: es caracteritza per exhibir preferències conflictives, pel fet de ser alhora una posició estructuralment forta i estructuralment feble. No presenten caràcter ambigu quant a la prominència altres posicions relativament més prominents (com ara la sí·laba inicial de mot o la sí·laba amb accent primari) o menys prominents (com ara la sí·laba medial o les

síl·labes àtones), ni altres posicions de prominència intermèdia, com ara la síl·laba amb accent secundari (Barnes 2008, Kaplan 2015). En aquest escenari, la prominència relativa de la síl·laba final de mot indueix, en català, fenòmens d'enfortiment com ara l'ensordiment d'obstruents finals (*fre*[t]) o la vibrantització de *-r/* (*ma*[r]); en canvi, el caràcter no prominent de la síl·laba final de mot justifica, entre altres, el manteniment del caràcter bategant de *-r/* (*ma*[r] en valencià i mallorquí) o l'elisió de *-r/* (excepte en una part del valencià) i *-n/* finals (*cla*(r), *mà*).²

Dins els efectes de prominència que propicien fenòmens d'enfortiment, cal comptar els casos peculiars d'epítesi consonàntica. Ara bé, tot i que les epítesis consonàntiques van amb consonància amb la tendència a enfortir la síl·laba final de mot, entren en contradicció amb la preferència universal per les síl·labes obertes (sense coda) i, en la majoria de casos, també amb la preferència per les codas simples i de sonicitat alta (Clements 1990). Aquestes tendències universals penalitzen, d'una banda, la presència d'obstruents en aquesta posició d'acord amb l'escala exposada a (2): com menys sonant és un element, pitjor és com a coda. De l'altra, penalitzen les codas complexes amb relacions intrasil·làbiques que no comportin una caiguda gradual i mínima de la sonicitat respecte del nucli sil·làbic, d'acord amb el principi de dispersió de la sonicitat de (5); aquest principi mesura la complexitat en funció del grau de dispersió de la sonicitat (*D*) que s'estableix entre els membres de la semisíl·laba inicial (formada per l'obertura i el nucli) i els de la semisíl·laba final (formada pel nucli i la coda).

- (5) Principi de dispersió de la sonicitat (Clements 1990: 304):
- a. La semisíl·laba inicial preferida minimitza *D*
 - b. La semisíl·laba final preferida maximitza *D*

Per contra, els efectes de no prominència que condueixen a l'elisió de la coda entren en contradicció amb la preferència universal pels mots acabats en consonant (veg. (6)), atribuïda a motius perceptius relacionats amb una millor delimitació de paraules per a la

² Barnes (2008: 90) identifica com un efecte de la relativa prominència de la síl·laba final en català central la resistència a la reducció vocàlica de *-e* i *-o* àtones finals (com en *class*[e] o *sopran*[o]). Per als efectes de les jerarquies de prominència en relació amb la realització de les ròtiques en diferents dialectes del català, vegeu Jiménez i Lloret (en premsa).

seva identificació (veg., entre altres, Kehoe i Stoel-Gammon 1997, Barnes 2008). Des del punt de vista de la tipologia lingüística, s'ha constatat que és força habitual que les llengües imposin que algun constituent (com ara l'arrel, el mot lèxic o el mot prosòdic) acabi en consonant i que, per satisfer aquesta condició, es recorri o bé a l'apòcope (Piggott 1991) o bé, com en català, a l'epítesi (McCarthy i Prince 1994).³

- (6) FINAL-C: Cada paraula prosòdica termina en consonant (McCarthy i Prince 1994: 356)

La posició final és, doncs, una cruïlla on diverses tendències contradictòries d'entrecreuen. D'acord amb aquestes tendències, analitzem a continuació els factors que afavoreixen l'epítesi consonàntica en català, primer les que afecten els noms (§3) i després les que afecten les formes verbals (§4).

3. Epítesis consonàntiques en els noms

En els noms, podem distingir dos contextos en què apareixen reforçaments a final de mot de base eminentment fonètica, en ambdós casos amb addició de l'oclusiva dental $[-t]$ i, en menor mesura, de la velar $[-k]$: (i) darrere consonant, en concret darrere ròtica vibrant (*mar[t]* o *mar[k]*) i nasal alveolar (*llun[t]*, *tren[ŋ(k)]*); (ii) darrere vocal, en concret darrere *-i* (*àpi[t]*, *rebombòri[k]*) i *-e* (*tàve[t]* o *tàve[k]*) d'arrels planes. Ambdós contextos han estat ben estudiats des del punt de vista fonètic per Recasens (1996, 2017), amb alternatives morfològiques apuntades, entre altres, per Lloret (2004a) i Veny (2013).

Darrere consonant, el cas més general d'epítesi és l'addició de $[-t]$ darrera *-r* (veg. Veny 2013 per a un ampli inventari de mots i zones afectats per aquest fenomen). Encara que avui dia és un fenomen en recessió, és freqüent en rossellonès (*car[t]*, *pur[t]*, *segur[t]*) i en català central, especialment en mots monosil·làbics patrimonials (*cor[t]*, *mar[t]*, *or[t]*) i, en menor mesura, en polisil·làbics aguts (*amor[t]*, *escar[t]*, *tresor[t]*) i, en neologismes i cultismes, en mots aguts i plans (*motor[t]*, *cadàver[t]*); en català occidental, l'abast del

³ Bonet i Lloret (2005: 58) identifiquen per primera vegada un probable efecte de FINAL-C en català: li atribueixen la preferència que mostren els enclítics per situar la complexitat sil·làbica (és a dir, la coda) a final del grup clíctic, com a *compra-me'n* (i no **compra'm-ne*) però *compra'm* (i no **compra-me*).

fenomen és molt més limitat. Recasens (1996: 226, 2017: 343) relaciona l'epítesi amb la pronúncia vibrant (és a dir, reforçada) de la *-r* final en els dialectes esmentats.⁴ D'acord amb aquest autor, en general la pronúncia vibrant justifica l'afegiment de l'oclusiva *-[t]*, que es dona especialment en mots aguts, per la «integració perceptiva dels darrers contactes apicoalveolars generalment sords de la consonant en aquesta posició, tal com s'esdevé també en gascó» (Recasens 2017: 344). Veny (2013: 396) rebutja la hipòtesi fonètica de Recasens pel poc abast que té el fenomen en tot el català occidental, incloent-hi el català nord-occidental, que tendeix a realitzar també com a vibrant la *-r* final. Alternativament, Veny (2013) suggereix una motivació morfològica, que Recasens titlla de complementària: l'afegiment de *[t]* darrere *-r* es deu a l'analogia amb les pronúncies amb alternança entre la realització amb oclusiva i sense dels mots acabats en *-/rt/* (com en *part* [párt] o [pár]) o *-/rd/* (com en *card* [kárt] o [kár]) en català oriental peninsular (rossellonès i central). Finalment, Recasens (2017: 344) justifica la possibilitat que el reforç es faci amb l'oclusiva velar *-[k]* en alguns mots específics, i normalment en les mateixes varietats que reforcen amb *-[t]* (com ara *mar*[k] en central, *llar*[k] en rossellonès), per l'equivalència acústica amb les formes reforçades amb *-[t]*. Del mateix parer és Veny (2013: 397).

Molt més esporàdica, però amb un abast dialectal més ampli, és l'epítesi de *-[t]* en mots aguts acabats en *-n* (*amén*: *amen*[t] en menorquí; *lluny*: *llu*[nt] en valencià o *allu*[nt] en alguerès), per possible «elevació prematura del vel en relació amb el moment explosiu de *n*» (Recasens 1996: 226). En aquest context, és habitual el reforçament amb *-[k]* en comptes de *-[t]* (*tren*: *tre*[ŋ(k)] en central, *giny*: *gi*[ŋ(k)] a les Garrigues i el Priorat). Recasens (2017: 364-365) atribueix els casos resultants de la despalatalització de *-/ɲ/* o bé a afebliments articulatoris o bé a fenòmens dissimilatoris.

En els casos anteriors, s'apunta addicionalment a la major freqüència d'epítesis en mots monosil·làbics per la tendència al reforçament fonètic dels mots curts (Recasens 1996: 225). Ara bé, ni en l'explicació fonètica ni en l'explicació morfològica es discuteix el fet que l'epítesi darrere consonant aporta, de manera inesperada, complexitat sil·làbica (pas de

⁴ Recasens (2017: 343-344) assenyala, d'una banda, que no hi ha epítesi en alguerès i menorquí malgrat les pronúncies vibrants de *-r* final de mot que presenten en aquestes varietats i, de l'altra, que hi ha casos esporàdics d'epítesi en valencià meridional. Per la seva banda, Julià-Muné (2005: 213) llista l'epítesi dental entre les característiques fonètiques que diferencien, a grans trets, el català central del nord-occidental, tal com proposà Veny (1983: 23) per diferenciar, més àmpliament, el català oriental (peninsular, en aquest cas) de l'occidental.

coda simple a coda complexa) i complexitat en el grau de dispersió de sonicitat (*C*) de la semisíl·laba final (veg. (7a)). Tampoc no es ressalta el fet que l'epítesi apareix justament darrere les consonants finals que mostren més tendència a elidir-se en mots aguts en català, això és, les sonants *-r* i *-n*, que alhora es troben entre les còdes simples preferides pel grau de dispersió de la sonicitat (juntament amb les semivocals i les laterals; veg. (7b)). (A (7) un grau de complexitat més alt comporta un major rebuig per a aquella estructura.)

(7) Rànquing de complexitat (*C*) de les semisíl·labes finals (adaptat de Clements 1990: 305): (V = vocal, S = semivocal, L = líquida, N = nasal, O = obstruent)

a. Semisíl·labes de tres membres:

VLO	grau de <i>C</i> 4
VSO, VNO	grau de <i>C</i> 3
VLN, VSN	grau de <i>C</i> 2
VSL	grau de <i>C</i> 1

b. Semisíl·labes de dos membres:

VO	grau de <i>C</i> 4
VN	grau de <i>C</i> 3
VL	grau de <i>C</i> 2
VS	grau de <i>C</i> 1

A Lloret (2004a: 259-260) s'indica la possibilitat que l'epítesi en aquests contextos adversos es degui a la voluntat, en cas de manteniment de *-r* i *-n* finals, de reforçar aquestes consonants sonants amb una oclusiva per marcar més fortament (amb una consonant poc sonant com és l'oclusiva) el límit de mot, amb l'objectiu de satisfer millor la condició FINAL-C esmentada a (6). Afegim ara que l'epítesi no actua amb la lateral alveolar final perquè el caràcter velaritzat que aquesta consonant presenta en català, especialment en posició de coda, contribueix a fer-la menys sonant (Wheeler 2005: 254), i per tant fa la lateral suficientment forta i prominent per delimitar el final de mot.

Darrere vocal, el cas més general d'epítesi consisteix en l'addició de *-[t]* en mots plans acabats en *-i* (com en *àpi[t]*, *col·lègi[t]* o *gèni[t]*). És un fenomen que, a diferència de les epítesis darrere consonant, és força general en tots els dialectes del català, encara que

actualment es troba en recessió. Recasens (1996: 225) atribueix el fenomen a l'increment del grau de constricció vocal que comporta la vocal [i], per bé que també hi pot col·laborar l'analogia amb els llatinismes acabats en *-it* (com ara *dipòsit*, *dèbit* o *trànsit*) (Recasens 2017: 395). Es consideren ultracorreccions analògiques les realitzacions del tipus *èqui[t]s* i *llàpi[t](s)* (Recasens 2017: 395). Menys freqüents són les epítesis darrere *-e* àtona, habituals sobretot en pallarès (com en *còve[t]* o *ràve[t]*), que Coromines (1991: 285; citat a Recasens 2017: 395) explica a partir de les formes de plural en *-ns* (cf. *còvens*, *ràvens*, i també en central *vímens* > *vímets* i *vímet*). L'epítesi velar en comptes de la dental pot haver estat afavorida pel fet que la vocal contextual comparteix el gest d'elevació del dors lingual amb [k], com en *rebombòri[k]* o *tròle[k]* (per *tròlei*) en tortosí i valencià, fins al punt que algunes variants amb velar poden haver-se originat a partir de formes amb epítesi *-[t]*, com en *víme[t]* > *víme[k]*, *tàve[t]* > *tàve[k]* (Recasens 1996: 247, 2017: 396).

Als factors esmentats, cal afegir un factor morfològic observat per Lloret (2004a: 259): l'epítesi s'afegeix darrere vocal àtona *-i* (o *-e*) de l'arrel i no darrere vocal àtona desinencial. No hi ha reforçaments, per exemple, en els mots acabats en *-i* flexiva, com ara *bigot+i* (**bigòti[t]*), ni en els acabats en el sufix derivatiu *-i*, com *oss+i* (**òssi[t]*). Sembla, per tant, que la tendència al reforçament queda circumscrita als mots plans acabats en *-i* (o *-e*) de l'arrel, la qual cosa concorda amb la propensió a terminar els mots en consonant, que no afecta, però, les desinències flexives o derivatives per evitar, segons Lloret (2004a, b), al·lomorfies addicionals superficials en els afixos.⁵ Aquest nou efecte de FINAL-C explica també per què s'acaben creant síl·labes amb coda final quan la preferència universal és tenir síl·labes obertes com les que tenen les formes originals.

Esment a part mereixen els casos molt més esporàdics de reforçament amb *-[k]* darrere vocal o semivocal labials, que Recasens (1996: 247, 2017: 396) atribueix al caràcter posterior dels segments implicats, realitzats, per tant, amb el dors lingual elevat (per exemple, *llebrau[k]* 'llebre petita' i *niu[k]* per *niu* en rossellonès),⁶ o bé a l'efecte de l'analogia amb la *g* antihlàtica que apareix en altres formes del paradigma (per exemple, *cru[k]* per *cru*; cf. *cruga* per *crua*, en ribagorçà).

⁵ Per a altres conseqüències de la tendència antial·lomòrfica en els sufixos de flexió que presenta el català, vegeu Lloret (2004a, b, 2010).

⁶ Recasens (2017: 396) recull un sol cas d'epítesi *-[k]* darrere vocal de desinència: *pòrr+o[k]* per *porro* (rossellonès).

En resum, en els casos d'epítesi eminentment fonètica $[-t]$ (i $[-k]$) analitzats, l'addició de l'oclusiva és una estratègia per reforçar fonèticament el caràcter relativament prominent de la posició final de mot, afavorida puntualment per factors morfològics de tipus paradigmàtic.

4. Epítesis consonàntiques en els verbs

En les formes verbals, les epítesis consonàntiques poden estar condicionades per la fonètica o per la morfologia, però de nou es presenten com un mecanisme per millorar fonèticament el final de mot per qüestions de prominència seqüencial. Podem distingir dos contextos principals en què es produeix l'epítesi; tots afecten la primera persona del singular del present d'indicatiu. Per una banda, (i) darrere els morfs $-o/e/i$, amb addició de $[-k]$ i en menor mesura de $[-t]$ (en variants septentrionals del gironí: *pàrlo* $[t]$; variants més generalitzades: *pàrlo* $[k]$ en gironí, *pàrle* $[k]$ en el Maestrat o *pàrli* $[k]$ en valencià, per exemple). Per l'altra, (ii) darrere el morf 'zero' dels dialectes insulars, (iia) amb addició de semivocal $[j]$ o $[w]$ en balear en els verbs de la conjugació I amb arrel acabada en vocal (*canvi* $[j]$, *cre* $[j]$, *tatu* $[w]$, *llo* $[w]$); (iib) amb addició de $[-k]$ alternativa en els verbs de la conjugació I de l'eivissenc amb arrel acabada en segment sonorant (*canvi* $[k]$, *cre* $[k]$ de *crear*, *tatu* $[k]$, *pou* $[k]$, *creu* $[k]$, *mir* $[k]$, *sal* $[k]$), que pot estendre's, de manera irregular, a altres formes verbals seguint el patró de la conjugació II (model *beure*), i (iic) amb addició del segment $[-k]$ o $[-étʃ]$ en alguerès en els verbs de la conjugació I amb arrel acabada en vocal (*canvi* $[k]$, *cri* $[k]$ de *crear*, *pu* $[k]$ de *pouar*, *odi* $[-étʃ]$, *tatu* $[-étʃ]$), amb extensió sistemàtica d'aquests increments ($/g/$ i $/édʒ/$) a les mateixes formes verbals que presenten, respectivament, extensió velar $-c/g-$ ($/g/$) a la conjugació II (model *beure*) i extensió palatal $-eix-$ ($/éʃ/$) a la conjugació III (model *servir*).

Per al primer dels contextos esmentats, cas (i), no és fàcil de justificar l'epítesi, especialment en el cas d'addició de $[-t]$ darrere la desinència $-o$ (com en *pàrlo* $[t]$ de varietats del gironí), ja que el timbre de la vocal contextual no afavoreix una motivació fonètica. Cal tenir present, a més, que, sigui quin sigui el timbre de la vocal de la desinència, l'addició majoritària és de $[-k]$ i no de $[-t]$. Recasens (2014: 116) esmenta la possibilitat que $[-k]$ darrere $-i$ i $-o$ sigui un fenomen de tancament d'una semivocal en

oclusiva, en línia amb el suggeriment de Haiman (1988: 353) per a casos de [i] > [ik] del retoromànic: l'increment en el grau de constricció lingual o labial de la vocal hauria provocat l'ensordiment d'un suposat afegit semivocàlic generat a partir de la vocal («vowel off-glide»), el qual, segons Recasens, podria haver estat categoritzat com una oclusiva sorda per part dels oients: [i] > [-ij] > [ij^k] > [ik] (cf. *tròle*[k], esmentat a §3); [u] > [uw] > [uw^k] > [uk] (cf. *llebrau*[k] i *niu*[k] —cf. *ni*[k] en occità—, esmentats a §3). A aquest possible factor fonètic, cal afegir indubtablement motius de sobremarcatge morfològic: l'acabament [-k] es pot relacionar indirectament amb la primera persona del singular dels verbs de la conjugació II del model *beure* (com en *bec*, *coc*, *molc*, *venc*, etc.) i, en alguns dialectes, de tots els verbs de la conjugació II i III (per exemple, en valencià, *córrec*, *perc*, *vulle*; *cusc*, *morc*, *òmplic*, etc.), per evitar l'homofonia amb la tercera persona del singular. En aquest escenari, l'extensió analògica d'aquest segment als verbs amb desinència *-o/e/i* sobremarcaria la primera persona del singular del present d'indicatiu. L'addició de [-t] darrere *-o*, en canvi, podria estar relacionada amb l'analogia freqüencial, això és, amb la major freqüència de mots acabats en vocal seguida de [t] que seguida de [k] en català (observada per Recasens 2017: 364), especialment si hi sumem els casos més generals d'epítesi [-t] en els noms.

Per a la resta de contextos, casos (ii), Lloret (2004a, 2010) ha suggerit que les addicions s'han produït per evitar mots que acabin en vocal, semivocal o líquida d'arrel, en línia amb els contextos més sonants que propicien les epítesis fonètiques per reforçar el final de mot. En balear, cas (iia), que presenta addició de semivocal en els verbs amb arrels acabades en vocal, l'epítesi semivocàlica només afecta la primera persona del singular del present d'indicatiu dels verbs de la conjugació I; no es produeix quan la vocal és part de la desinència flexiva, com en les formes amb el sufix *-i* corresponent al present de subjuntiu: *canvi*[j] vs. *canvi*+*[i]*, *cre*[j] vs. *cre*+*[i]*, etc. De nou, doncs, s'estableix una clara diferència entre les vocals de l'arrel i les de desinència quant a la tolerància dels mots a acabar en vocal, i la millora es fa a través d'un recurs merament fonètic: l'addició de la semivocal de timbre concordant amb la vocal contextual de l'arrel.

L'eivissenc, cas (iib), resulta peculiar, perquè en tots els verbs de la conjugació I, a més de les solucions generals del balear, hi conviu l'afegiment del segment velar [-k]: *canvi*[j] i *canvi*[k] de *canviar*; *cre*[j], *cre*[k] i *cre*[jk] de *crear*. L'epítesi velar a la primera persona del

present d'indicatiu és pràcticament possible en tots els verbs de la conjugació I; però de forma majoritària afecta els que tenen l'arrel acabada en vocal, semivocal o líquida: *-i+ar* (*canvi[k]* de *canviar*), *-u+ar* (*tatu[k]* de *tatuar*), *-e+ar* (*cre[k]* o *cre[jk]* de *crear*); *-j+ar* (*[kújk]* de *collir*, pel ieisme), *-w+ar* (*pou[k]* de *pouar*); *-r+ar* (*mir[k]* de *mirar*), *-rr+ar* (*torr[k]* de *torrar*); *-l+ar* (*sal[k]* de *salar*), i *-ll+ar* (*call[k]* de *callar*) (dades de Marí 2017).⁷ Per tant, una altra vegada les formes acabades en els segments més sonants són les que presenten una major tendència a ser reforçades. Com ha observat Marí (2017: 219-220), en eivissenc la velarització es pot estendre de forma no homogènia ni sistemàtica de la primera persona del present d'indicatiu a altres formes verbals, seguint el patró dels verbs velaritzats de la conjugació II (model *beure*); però així com en la conjugació II (i en la III) la velarització afecta altres formes verbals de manera regular d'acord amb uns patrons d'extensió determinats, en la conjugació I només hi ha un context general de velarització: la primera persona del singular del present d'indicatiu.

Finalment, l'alguerès, cas (iic), repara les primeres persones del singular del present d'indicatiu dels verbs de la conjugació I amb arrel acabada en vocal amb l'addició de les extensions velar (/g/) o palatal (/édʒ/), seguint de forma sistemàtica el patró distribucional del segment velar (/g/) a la conjugació II (model *beure*), excepte pel que fa a la forma de participi (*be+g+ut* vs. *canvi+at*), i del segment *-eix-* (/éʃ/) a la conjugació III (model *servir*), respectivament. Així, mostren extensió velar (veg. (8)), a més de la primera persona del singular del present d'indicatiu (1PI), totes les persones del present de subjuntiu (PS) (i la tercera del singular de l'imperatiu, Imp),⁸ de l'imperfet de subjuntiu (IS), del futur (F) i del condicional (C), així com el participi (Part). Mostren extensió palatal (veg. (9)), la primera, segona i tercera persona del singular i la tercera del plural del present d'indicatiu (PI) i de subjuntiu (PS), i la segona i tercera del singular de l'imperatiu (Imp). (Les formes marcades amb el símbol '~' es poden flexionar amb l'extensió o sense, mentre que les marcades amb '*' només es flexionen sense extensió en el model de llengua escrita aprovada per l'IEC; veg. Scala 2003.)

⁷ Marí (2017: 219) puntualitza que *aturar* i *callar* presenten uns índexs més baixos de velarització que els altres verbs, però, per la seva major freqüència, el nombre d'ocurrències del segment velar en aquests verbs és més elevat.

⁸ L'alguerès no usa la tercera persona del plural de l'imperatiu (Scala 2003: 60).

- (8) 1PI: bec
 canvi+c
- PS: be+gu+i/is/i/~em/~eu/in
 canvi+gu+i/is/i/~em/~eu/in
- 3Imp: be+gu+i
 canvi+gu+i
- IS: ~be+gu+essi/essis/essi/éssim/éssiu/essin (també: bei+essi, etc.)
 ~canvi+gu+essi/essis/essi/éssim/éssiu/essin (també: canvi+essi)
- F: *be+gu+eré/eràs/erà/erem/ereu/eran (IEC: beu+ré, etc.)
 *canvi+g+aré/aràs/arà/arem/areu/aran (IEC: canvi+aré, etc.)
- C: *be+gu+eriva/erives/eriva/erívem/eríveu/eriven (IEC: beu+ri(v)a, etc.)
 *canvi+g+ariva/arives/ariva/arívem/aríveu/ariven (IEC: canvi+ari(v)a, etc.)
- Part: be+g+ut
 canvi+at
- (9) 1,2,3,6PI: serv+eix+Ø/es/Ø/en
 odi+etg+Ø/es/Ø/en
- 1,2,3,6PS: serv+eix+i/is/i/in
 odi+etg+i/is/i/in
- 2,3Imp: serv+eix+Ø/i
 odi+etg+Ø/i

Lloret (2010: 322) apunta que en alguerès els verbs de la conjugació I amb arrel acabada en semivocal seguida de líquida (que és una terminació rebutjada en general en català) també eviten aquesta coda sil·làbica deficient mitjançant el pas al submodel de la conjugació I amb extensió palatal /édʒ/, com en *restaur+eig* de *restaurar* (amb la mateixa distribució que a (9)). Es tracta, en conjunt, d'un cas d'assignació de subconjugació verbal determinada per la forma de l'arrel (per a l'assignació de l'extensió o bé velar /g/ o bé palatal /édʒ/ segons el verb, veg. Lloret 2010).

Per acabar, és interessant constatar que els verbs de la conjugació II amb arrel d'infinitiu acabada en semivocal (/w/ en aquest cas, com en *coure*) o en vocal (com en *dir*) i els

acabats en vocal de la conjugació III (com en *construir* o *obeir*) es flexionen tots pels submodels de conjugació amb extensió, velar en el primer cas (*coc* de *coure*, *plac* de *plaure*, *sec* de *seure*, *dic* de *dir*, etc.) i palatal en el segon (*constru+eix/esc/isc*, *obe+eix/esc/isc*, etc.), amb el benefici d’eludir-se així, en el conjunt de dialectes del català, formes verbals amb arrels amb terminacions deficientes pel que fa a la delimitació reforçada que prefereix la posició relativament prominent de final de mot.

5. Conclusions

L’ordenació i interpretació dels casos d’epítesi consonàntica que s’han proposat en aquest treball apunten que l’addició es produeix per dos motius bàsics diferents, que en algun cas es complementen. En els noms, les epítesis tenen una base eminentment fonètica, però es produeixen per reparar una estructura deficient, això és, mots acabats en arrels amb segments força sonants: tot i que aquests acabaments són adequats des del punt de vista del perfil de sonicitat preferit en les semisíl·labes finals en general (és a dir, tant en posició interna com a final de mot; veg. (7)), no són una terminació (suficientment) consonàntica per a la posició relativament prominent que té el final de mot, i que promou FINAL-C (veg. (6)). Addicionalment, en algun cas l’analogia també afavoreix el reforçament. En aquest context, el segment preferit és $-[t]$ i, en menor mesura, $-[k]$, pel context fonètic en què apareixen (veg. (10)).

(10) Epítesi consonàntica en els noms ($-[t]$ i, en menor mesura, $-[k]$):

Darrere -C (-r, -n) de l’arrel				Darrere -V (àtona) de l’arrel				
-r		-n		-i (àtona)		-e (àtona)		altres
+[t]	+[k]	+[t]	+[k]	+[t]	+[k]	+[t]	+[k]	+[t]/[k]
or[t] mar[t]	mar[k]	amen[t] llun[t]	tre[ŋ(k)] gi[ŋ(k)]	àpi[t] gèni[t]	rebombòri[k]	còve[t]	còve[k] tròle[k]	llàpi[t]s cru[k] niu[k]

En els verbs, en canvi, les epítesis que sorgeixen en les formes verbals amb desinència ‘zero’ de primera persona del singular del present d’indicatiu tenen principalment una base morfològica; però el factor instigador és, com en els noms, el final deficient de la forma

verbal en qüestió. En aquest context, el segment afegit sol ser $[-k]$, especialment pel valor morfològic que té: possible marca (directa o indirecta) de primera persona del singular i extensió a altres formes verbals d'acord amb el patró distribucional de la conjugació II (model *beure*). En aquest escenari, l'alguerès afegeix, a més, $[-\widehat{étj}]$ (extensió $/\widehat{édz}/$), solució innovadora a què s'arriba a través del sasserès però instigada, a parer nostre, per la reparació que necessiten les primeres persones del singular dels verbs amb arrel acabada en vocal; l'addició d'aquest segment palatal comporta, a més, extensió analògica seguint el patró distribucional de $/\widehat{éj}/$ a la conjugació III (model *servir*). L'addició de $[-k]$ després dels morfs $-o/e/i$ en altres varietats també sembla tenir una base eminentment morfològica, pel fet de sobremarcar amb aquest segment la primera persona del singular del present d'indicatiu, al marge del timbre de la vocal contextual. L'addició de $[-t]$ darrere la desinència $-o$, que és d'abast molt més limitat, podria, en canvi, estar motivada per l'analogia. Finalment, l'addició de semivocal en balear respon a una estratègia merament fonètica per evitar que el mot acabi en la vocal de l'arrel. La taula de (11) recull els casos d'epítesi consonàntica en els verbs.

(11) Epítesi consonàntica a la primera persona del singular del present d'indicatiu ($[-k]$ i, en menor mesura, $[-t]$; $[-\widehat{étj}]$ en alguerès):

Darrere -C (sonant) de l'arrel			Darrere -V				
semivocal	ròtica	lateral	-V (arrel)			-V (desinència)	
$-S+[k]$ (eiv)	$-R+[k]$ (eiv)	$-L+[k]$ (eiv)	$-V+[j,w]$ (bal)	$-V+[k]$ (eiv, alg)	$-V+[\widehat{étj}]$ (alg)	$-V+[k]$ (centr, occ)	$-V+[t]$ (gir)
cu[j]+[k] po[w]+[k]	mir+[k] torr+[k]	sal+[k] call+[k]	canvi[j] odi[j] cre[j] tatu[w]	canvi+[k] (eiv, alg) odi+[k] (eiv) cre[(j)+k] (eiv) cri+[k] (alg) tatu+[k] (eiv)	odi+[\widehat{étj}] tatu+[\widehat{étj}]	pàrl+o/e/i[k]	pàrl+o[t]

En conjunt, doncs, s'observa un escalat entre els recursos fonètics i els morfològics a què la llengua recorre per reforçar el caràcter prominent-de la posició final de mot (veg. (12), en què la fletxa indica el pes progressiu que va adquirint la morfologia en les motivacions de l'epítesi). Els mecanismes van des de solucions fonètiques (12a), que de vegades apareixen secundades per l'analogia, a solucions morfològiques que afecten la

primera persona del singular del present d'indicatiu (12b), de forma exclusiva (central i occidental), amb intervenció de la freqüència analògica de les formes amb vocal seguida de -[t] (gironí); de forma majoritària (eivissenc), en què afecta sistemàticament només la primera persona del singular; o de forma paradigmàtica (alguerès), en què verbs de la conjugació I prenen extensions (velar i palatal) seguint els mateixos patrons distribuacionals de les conjugacions II i III.

- (12) a. Solucions fonètiques:
 tre[ŋ(k)] (centr); llun[t], tròle[k] (val)
 canvi[j], tatu[w] (bal)
 └─▶ mar[k] (centr)
 └─▶ mar[t] (centr); àpi[t] (+ analogia)
- b. Solucions morfològiques:
 └─▶ pòrto[t] (gir) (+ analogia)
 └─▶ pòrto/e/i[k] (centr, occ)
 canvi[k], tatu[k] (eiv)
 canvi[k], tatu[étʃ]] (alg)
- ↓
 +

Referències bibliogràfiques

- Barnes 2008: Jonathan Barnes, *Strength and weakness at the interface, positional neutralization in phonetics and phonology*, Berlín, De Gruyter Mouton.
- Bonet i Lloret 2005: Eulàlia Bonet i Maria-Rosa Lloret, «More on Alignment as an alternative to domains: The syllabification of Catalan clitics», *Probus. International Journal of Romance Linguistics*, 17.1, p. 79-113.
- Clements 1990: G. Nick Clements, «The role of the sonority cycle in core syllabification», dins John Kingston i Mary Beckman (ed.), *Papers in Laboratory of Phonology I. Between the grammar and physics of speech*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 283-333.
- Coromines 1991: Joan Coromines, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, IX, Barcelona, Curial.

- Haiman 1988: John Haiman, «Rhaeto-Romance», dins Martin Harris i Nigel Vincent (ed.), *The Romance Languages*, Londres - Sydney, Croom Helm p. 351-390.
- Jiménez i Lloret en premsa: Jesús Jiménez i Maria-Rosa Lloret, «The behavior of rhotics in Catalan: Prominence relations and sonority effects», dins Elissa Pustka, Eva-Maria Remberger i Fernando Sánchez-Miret (ed.), *R in Romance: System, variation and change*, Leiden, Brill.
- Julià-Muné 2005: Joan Julià-Muné, *Fonètica aplicada catalana. Dels fonaments a les aplicacions de les ciències fonètiques*, Barcelona, Ariel.
- Kaplan 2015: Aaron Kaplan, «Maximal prominence and a theory of possible licensors», *Natural Language & Linguistic Theory*, 33, p. 1235-1270.
- Kehoe i Stoel-Gammon 1997: Margaret Kehoe i Carol Stoel-Gammon, «The acquisition of prosodic structure: An investigation of current accounts of children's prosodic development», *Language*, 73.1, p. 113-144
- Lloret 2004a: Maria-Rosa Lloret, «Efectes col·laterals de la 'desinència zero' en la flexió verbal algueresa», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XLIX (Miscel·lània Joan Veny, 5), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 233-266.
- Lloret 2004b: Maria-Rosa Lloret, «The phonological role of paradigms. The case of insular Catalan», dins Julie Auger, Clancy Clements i Barbara Vance (ed.), *Contemporary approaches to Romance linguistics. Selected papers from the 33rd Linguistic Symposium on Romance Languages (LSRL), Bloomington, Indiana, April 2003*, Amsterdam - Filadèlfia, John Benjamins, p. 275-297.
- Lloret 2010: Maria-Rosa Lloret, «Assignació conjugacional motivada: alguerès i sassarès en contacte», dins Imma Creus, Maite Puig i Joan R. Veny (ed.), *Actes de Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Lleida, 7-11 de desembre de 2009*, 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 317-326.
- Marí 2017: Roser Marí i Tur, *El segment velar en la flexió verbal de l'eivissenc. Anàlisi de la variació distribucional geogràfica i generacional*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- McCarthy i Prince 1994: John J. McCarthy i Alan Prince, «The emergence of the unmarked: Optimality in prosodic morphology», dins Mercè Gonzàlez (ed.),

- Proceedings of the North East Linguistic Society*, 24, Amherst (Massachusetts), GLSA Publications, p. 333-379.
- Parker 2011: Steve Parker, «Sonority», dins Marc van Oostendorp, Colin J. Ewen, Elizabeth Hume i Keren Rice (ed.), *The Blackwell Companion to Phonology*, Oxford, Blackwell, p. 1160-1184.
- Piggott 1991: Glyne L. Piggott, «Apocope and the licensing of empty-headed syllables», *The Linguistic Review*, 8, p. 287-318.
- Prince i Smolensky 1993/2004: Alan Prince i Paul Smolensky, *Optimality Theory: Constraint Interaction in Generative Grammar*, Rutgers University, document tècnic RuCCS TR-2, 1993. Publicat per Oxford, Blackwell, 2004.
- Recasens 1996: Daniel Recasens i Vives, *Fonètica descriptiva del català: Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX*, 2a ed., Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Recasens 2014: Daniel Recasens [i Vives], *Coarticulation and Sound Change in Romance*, Amsterdam - Filadèlfia, John Benjamins.
- Recasens 2017: Daniel Recasens i Vives, *Fonètica històrica del català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Scala 2003: Luca Scala (cur.), *Català de l'Alguer: criteris de llengua escrita*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Veny 1983: Joan Veny, *Els parlars catalans (Síntesi de dialectologia)*, 4a ed. corregida i augmentada, Palma de Mallorca, Moll.
- Veny 2013: Joan Veny, «Sobre l'epítesi dental de -R > -RT en català: del *cor* al **cort*», *Estudis Romànics*, 35, p. 391-399.
- Wheeler 2005: Max W. Wheeler, *The Phonology of Catalan*, Oxford, Oxford University Press.